

Дана РАДВАН,
кандидат філологічних наук, асистент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Dana RADVAN,
Candidate of Sciences in Philology, Assistant Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**РЕКОНСТРУКЦІЯ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ РУСЬКО-
СКАНДИНАВСЬКИХ КОНТАКТІВ ЗА МЕТОДОМ ПРОФЕСОРА
К. М. ТИЩЕНКА**

**RECONSTRUCTION OF MEDIEVAL RUS-SCANDINAVIAN
CONTACTS USING THE METHOD OF PROFESSOR
K. TYSHCHENKO**

Міждисциплінарний аналіз скандинавської спадщини Київської Русі, який здійснив світлої пам'яті проф. К. М. Тищенко у праці «Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні» (2011 рік), а також в інших працях, є важливим внеском у світову скандинавістику. Із застосуванням свого унікального контекстуально-топонімічного методу проф. К. М. Тищенко детально дослідив етапи появи скандинавів на території середньовічної України. В результаті аналізу топонімів, гідронімів, етнонімів, а також етимології слів давньоруської мови, що належали до сфер діяльності, в яких були представлені скандинави (річковий і морський флот, економіка, заснування міст, розробка законів), проф. К. М. Тищенко здійснив локалізацію скандинавських осередків на мапі України, доповнену даними про топоніми та гідроніми скандинавського походження у

країнах Північної і Західної Європи. Контекстуально-топонімічний метод проф. К. М. Тищенка дозволяє з великою достовірністю реконструювати історичні події, інформація про які була втрачена або залишилася поза увагою середньовічних хроністів.

Окремі походи вікінгів на материкову та острівну Європу фіксувалися з 6 ст. Згідно з висновками К. М. Тищенка, скандинави прибули до теперішніх українських земель у 5 ст., тобто за кілька століть до регулярних походів вікінгів періоду кінця 8 ст. – середини 11 ст. У 9 ст. шведські загони на чолі з князем Олегом перемогли київських правителів, данців Аскольда і Діра. Водночас уже в 11 ст., під час правління князя Володимира і князя Ярослава Мудрого, зять шведського короля Олафа Шетконунга, у Києві перебувало данське військо. Кінець епохи вікінгів традиційно датують 1066 роком, коли загинув останній норвезький король-вікінг Гаральд Хардрода, зять Ярослава Мудрого і княгині Інгігерди.

Скандинавізми, які ідентифікував проф. К. М. Тищенко в українській мові (*варяг, витязь, князь, боцман, домонтар, руси, стяг, звитязтво, здоровий, бурштин, гатка (гребля), гнот, кодола (якірний канат), щогла, стерно, струмок, сльота, хуга, пуд* [3, с. 286–287]), стосуються сфери управління, кораблебудування, торгівлі, а також опису погодних явищ і водних потоків. Найдавнішими, запозиченими у 840–920-х роках від шведських варягів, були, згідно з проф. К. М. Тищенком, топоніми *Kænugarðr (Київ), Ruzaland (Русь)*, а також слова *щогла, стяг, кодола* [2, с. 34].

Проф. К. М. Тищенко навів лінгвістичні та археологічні підтвердження достовірності даних «Повісті врем'яних літ» щодо етнічного складу населення Русі. Назва «Русь» позначала перших скандинавів, які прибули на землі полян і древлян та асимілювалися з ними, згодом руссю почали називати і самих полян. Варяги, що

прибували до Києва пізніше, асимілювалися з руссю і місцевим населенням. Народ сівера, як довів проф. К. П. Тищенко, складався з осілих скандинавів, які протягом тривалого часу компактно проживали на одній території і мали такий самий статус, як інші місцеві народи.

Тогочасні назви Чорного і Балтійського морів – Руське і Варязьке відповідно – свідчать, що русь і варяги панували у водах півдня і півночі. «Повість врем'яних літ» зберегла інформацію про чисельність київського русько-варязького флоту: двісті кораблів Аскольда і Діра взяли Царгород в облогу 866 року; за пів століття, у 907 році, Олег стояв під Царгородом з двома тисячами кораблів, екіпаж кожного складався з сорока чоловіків.

Скандинавське (германське) походження мали типові руські чоловічі імена початку 10 ст.: у договорах Русі з Візантією від 907 і 912 років згадані послы князя Олега Карл, Фарлоф, Вельмуд, Рулав, Стімид, Гуди, Руальд, Карн, Фрелав, Рюар, Актеву, Труан, Лідульфост, Стемир. Поширеність імені Карл на початку 10 століття можна пояснити впливом контактів з імперією Каролінгів після 839 року, про що свідчать знахідки каролінгських мечів на території України. У договорі князя Ігоря з Візантією 945 року з'являються імена Предслава, Володиславль, що свідчить про асиміляцію місцевого населення і варягів. Ще одним проявом взаємопроникнення культур є корчага з написом «гороухща» давньоруською мовою, яку було покладено у поховання варязького воїна 10 ст.

Маршрути, названі у «Повісті врем'яних літ», підтверджують статус Києва як міста, розташованого на перехресті торгових шляхів з півночі на південь та зі сходу на захід. Маршрут з варягів у греки (зі Скандинавії через Київ до Константинополя) по Дніпру найбільш

відомий. Сполучення з півднем йшло по течії Дніпра, з північчю – по течії Двіни. По Волзі шлях вів до Болгар і хвалісів, до Хвалійського (Каспійського моря) і країн Азії і Близького Сходу. Навколоєвропейський водний маршрут, який використовували руські купці, щоб дістатися Західної і Південної Європи та Африки, вів з Двіни і Балтійського моря морськими шляхами до Риму, а з Риму по морю можна було дістатися до Царгорода, звідки через Чорне море і Дніпро вів шлях до Києва. Західноєвропейський відтинок шляху використовували данські і норвезькі вікінги. Проф. К. М. Тищенко довів наявність топонімів скандинавського походження у країнах на усьому середньовічному шляху від Дніпра до Мальорки, що може свідчити про інтенсивність контактів, які підтримувалися морськими шляхами.

Відкриття, здійснені проф. К. М. Тищенко, дозволяють залишити за межами наукового вивчення дискусії щодо норманської теорії походження Русі і зосередитися на вивченні мовних фактів, котрі, як і дані літописів та археології, зберігають важливу інформацію про події минулого.

Література:

1. *Повість врем'яних літ. Літопис (за Іпатським списком)* (1990). Перекладач з давньоруської В. Яременко. Київ: Радянський письменник.
2. Тищенко, К. М. (2005). Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. (4), 31–44.
3. Тищенко, К. (2011). Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. Київ: Аквілон-Плюс.